

ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง*

Beliefs And Worship the Buddha's Relics of Buddhists in Lan Chang

พระมหาบุญนำ ปรกโม

Phramaha Boonnam Parakkamo

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Bangkok, Thailand

Email: mahaboornam@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาพระธาตุและการบูชาพระธาตุในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง และ 3) เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผลการวิจัย พบว่า “พระธาตุ” มีความหมาย 2 บริบท คือ บริบทแห่งอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญและบริบทแห่งสถานที่บรรจุพระอัฐิธาตุ บุคคลสำคัญมุ่งไปที่ผู้บรรลุนิพพานแล้วโดยเฉพาะพระพุทธเจ้าจึงนิยมเรียกว่า “พระบรมสารีริกธาตุ” เรื่องราวเกี่ยวกับพระธาตุมีหลักฐานปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร หลังจากถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระศพแล้ว ได้มีการแบ่งพระอัฐิธาตุให้แก่เมืองและแคว้นที่ส่งทูตมาขอนำไปประดิษฐานในสถูปเพื่อให้ประชาชนได้สักการบูชา ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า โดยมีวิธีการบูชา 2 อย่าง คือ อามิสบูชาและธัมมบูชา นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างพระธาตุและบูชาพระธาตุในพระพุทธศาสนา ดินแดนล้านช้างมีคติการสร้างและการบูชาพระธาตุโดยมีการผสมความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทำให้ความเชื่อ แนวคิด จุดมุ่งหมายและวิธีการบูชาพระธาตุเปลี่ยนไปสู่ความผูกพันอยู่กับความศักดิ์สิทธิ์ พระธาตุมีคุณค่าต่อชาวพุทธในล้านช้างหลายประการ คือ คุณค่าทางศาสนา คุณค่าทางสังคม คุณค่าทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางจิตใจ การเปลี่ยนแปลงความเชื่อ แนวคิด จุดมุ่งหมายและวิธีการบูชาพระธาตุก่อให้เกิดผลกระทบต่อหลักการบูชาพระธาตุ หลักศรัทธาและการเข้าใจหลักธรรม แนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสมในการบูชาพระธาตุนั้นต้องสอดคล้องประสานกันทั้งหลักการบูชาพระธาตุและจารีตประเพณีนิยม ควรให้ความรู้การบูชาพระธาตุที่ถูกต้องและให้ความสำคัญกับธัมมบูชาด้วย

คำสำคัญ: ความเชื่อ; การบูชาพระธาตุ; ชาวพุทธในล้านช้าง

Abstract

The purpose of this article is as follows: 1) to study the relic of the Buddha and the way of relic worship, 2) to explore the faith and worship of Lan Chang Buddhist people toward the Buddha's relics and 3) to analyze the faith and worship of Lan Chang Buddhist people toward the Buddha's relics. This Qualitative Research using Participant Observation and In-depth Interviews.

The results revealed that the term 'relic' contains two contexts, that is to say, the context of the noble person's relics and the reliquary's place. In term of the noble person, it focused on a person who had already attained enlightenment, especially, relics of Lord Buddha. The historical background of the relic had been found in the Mahaparinibbàna Sutta (Discourse on the Great Final Deliverance), after the creation of the Buddha, His relics were distributed to many countries in order to enshrine in a stupa and for the sake of Buddhists to reflect on the virtue of the Buddha. The Buddha's relic may be generated by two ways, viz. worship or honoring with material things and worship or honoring with practice. It is considered as the beginning of stupa construction and the worship of the Buddha's relic in Buddhism.

According to the Lan Chang region, there is a principle of stupa construction and worship of the relics based on the traditional beliefs or animism and the Buddhist doctrine, which created the belief, concept, purpose of worship relics transformed into engagement with the holiness.

Unquestionably, the Buddha's relics are valuable to the Lan Chang Buddhists, namely religious values, social values, economic values, and mental value. The change of beliefs, concepts, aims and ways of worshiping cause an impact on the principle of worshiping relics. Therefore, the principle of faith, the right understanding of Buddhist doctrines and the appropriate practice of relic worshiping are needed to combine with the traditional belief. In addition, it should educate the Buddhist people to worship the Buddha's relic by the practical worship.

Keywords: Belief; Worship the Buddha's relic; Buddhist in Lan Chang

บทนำ

พระธาตุเป็นพระอัฐิธาตุของบุคคล 4 ประเภท และหมายรวมถึงสถูปเจดีย์ที่สร้างขึ้นมาเพื่อประดิษฐานพระอัฐิธาตุ จวบจนถึงรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงเห็นความเสื่อมของพระพุทธศาสนาเนื่องจากพวกเดียรถีย์เข้ามาปลอมบวชเป็นจำนวนมาก จนเป็นเหตุให้เกิดความวุ่นวายแตกแยกกันขึ้นในคณะสงฆ์ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงได้ทรงให้ทำสังคายนาครั้งที่ 3 ขึ้น หลังจากนั้นได้ทรงส่งสมณะทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก จำนวน 9 สายด้วยกันกับทั้งทรงพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุแก่สมณะทูตอัญเชิญไปประดิษฐานในดินแดนที่เดินทางไปเผยแผ่ด้วย (Pramchit et al, 1981) แนวคิดเรื่องการบูชาพระธาตุของชาวพุทธนั้นสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปเกี่ยวกับอุปารบุคคล โดยได้ตรัสถึงอานิสงส์ของการสร้างสถูปและการสักการบูชาว่า “ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยจิตว่านี่เป็นสถูปของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกและพระเจ้าจักรพรรดิพวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้นหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” (Thai Tipitakas 10/206/153) เมื่อกาลผ่านไปพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองและแผ่ขยายไปทั่ว แนวคิดเรื่องการบูชาพระธาตุแผ่เข้าไปในดินแดนต่างๆ ทั้งยังคงรักษาแนวคิดเดิมและได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างโดยการเข้าผสมกับความเชื่อที่มีอยู่เดิมในดินแดนที่พระพุทธศาสนาเข้าไปเผยแผ่

อาณาจักรล้านช้างถือเป็นดินแดนที่มีประวัติศาสตร์เจริญรุ่งเรืองทางด้านวัฒนธรรมประเพณีและพระพุทธศาสนามีอาณาเขตครอบคลุมภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและประเทศลาว ชาวพุทธในล้านช้างนั้นมีคติความเชื่อในเรื่องของการบูชาพระธาตุนี้มาอย่างยาวนาน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานตำนานพระอุรังคธาตุที่ได้มีการบันทึกเกี่ยวกับความเป็นมาของพระอุรังคธาตุ การสร้างพระธาตุพนม สภาพแวดล้อมทางสังคมในขณะนั้นความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระธาตุของประชาชนในดินแดนล้านช้าง มีการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์การนับถือผีฟ้าผีแผ่นดินมาก่อน (Boonjerm, 1996) มีการปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกันจนทำให้มีการนับถือพระพุทธศาสนา สายศาสตร์และโหราศาสตร์ไปด้วยกัน (Vilavong, 1992) อิทธิพลของพระธาตุยังยังสอดแทรกเข้าไปในวิถีชีวิตของชาวพุทธในล้านช้าง โดยมีความนิยมสร้างเจดีย์เล็กๆ เพื่อเป็นที่บรรจุกระดูกของคนตายเรียกว่า “ธาตุ” หากเป็นผู้ที่มีคุณธรรม และเป็นที่เคารพสักการะของคนในชุมชน ก็จะทำเจดีย์ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น แต่หากเป็นเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า อัฐิธาตุของพระอรหันต์หรือแม้แต่รอยพระบาท จะนิยมเอาคำว่า พระธาตุนำหน้า เช่น พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม พระธาตุอิงฮัง เป็นต้น

การบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้างปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต มีการใช้พระธาตุเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเชื่อในรูปแบบต่างๆ ทั้งสอดคล้องกับหลักการบูชาพระธาตุที่ถูกต้องตามคำสอนในพระพุทธศาสนาและไม่สอดคล้องกับหลักคำสอน เช่น ความเชื่อในอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นที่ตนนับถือ มีการบนบานต่อพระธาตุเหมือนพิธีกรรมของศาสนาฝ่ายเทวนิยม ทำให้พระธาตุบางแห่งในดินแดนล้านช้างมีภาพลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ ประชาชนจึงนิยมเดินทางมาสักการบูชาและ

บนบาน โดยหวังว่าพระธาตุจะคลับดาลในตนได้ประสบในสิ่งที่หวัง หรือเป็นที่พึ่งทางจิตใจ (Champawan, 2015) สร้างความศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนอย่างแน่นแฟ้นตลอดมา (Phra Wijai Ittigo, 2017) ความเชื่อในลักษณะนี้ถือว่าผิดหลักการบูชาพระธาตุในพระพุทธศาสนาโดยสิ้นเชิงกับทั้งขัดแย้งกับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจใคร่ที่จะค้นหาคำตอบว่า อะไรคือการบูชาพระธาตุที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนาเพื่อจะได้นำข้อมูลมาเปรียบเทียบกับกรบูชาพระธาตุของพุทธในล้านช้างที่กระทำกันในปัจจุบัน พระธาตุมีคุณค่าต่อชาวพุทธในดินแดนล้านช้างอย่างไร มีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุอย่างไร อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความเชื่ออย่างนั้นและความเชื่อเหล่านั้นสอดคล้องหรือแตกต่างกับหลักการบูชาทางพระพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร ความเปลี่ยนแปลงของความเชื่อ แนวคิด จุดมุ่งหมายและวิธีการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้างส่งผลกระทบในด้านใดบ้าง วิธีการแก้ไขผลกระทบมีอย่างไรและแนวทางที่เหมาะสมในการบูชาพระธาตุควรเป็นอย่างไร ผู้วิจัยคิดว่าหากได้ทำการศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดในประเด็นที่สงสัยเหล่านี้ จะทำให้ได้คำตอบที่เป็นประโยชน์ต่อชาวพุทธในล้านช้างหรือชาวพุทธทั่วไปมีประโยชน์ต่อการบริหารจัดการพระธาตุและงานวิจัยยังเป็นภาพสะท้อนให้รู้ถึงสภาพปัญหาในการบูชาพระธาตุเพื่อที่ผู้เกี่ยวข้องจะได้นำข้อมูลนี้ไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนแก้ไขปัญหามาตลอดทั้งประชาชนก็จะได้ทราบข้อมูลที่ครบถ้วนจนสามารถปฏิบัติตนให้ถูกต้องได้เมื่อเข้าไปสัมพันธ์กับพระธาตุ

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของพระธาตุและการบูชาพระธาตุในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง
3. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จากเอกสารทั้งส่วนที่เป็นเอกสารปฐมภูมิ และเอกสารทุติยภูมิ มีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม มีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีขั้นตอนในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาภาคเอกสาร ได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

- 1) ข้อมูลในส่วนของพระธาตุและการบูชาพระธาตุในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสารจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 นอกจาก

นั้นยังได้มีการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยอื่นๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้อง

2) ข้อมูลในส่วนของความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้างผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำราและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำราอนุรักษธาตุ, พระพุทธองค์แสน สดสหัสสปฏิมาอนุสรณ์มรดกอีสาน เป็นต้น

2. การศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาโดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1) ข้อมูลในส่วนของความเชื่ออันเกี่ยวข้องกับพระธาตุและพิธีกรรมการบูชาพระธาตุของชาวพุทธล้านช้างนั้น ผู้ศึกษาจะได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมี 4 กลุ่มใน 3 พื้นที่ศึกษาโดยกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

- (1) เจ้าอาวาสหรือตัวแทนเจ้าอาวาสในแต่ละพื้นที่ๆ 1 รูป รวม 3 รูป
- (2) ประชาชนท้องถิ่นหรือผู้มีความรู้เป็นที่ยอมรับในชุมชนในแต่ละพื้นที่ๆ ละ 1 รวม 3 คน
- (3) มัคทายกหรือกรรมการวัดในแต่ละพื้นที่ๆ ละ 1 คน รวม 3 คน
- (4) ประชาชนผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระธาตุในแต่ละพื้นที่ๆ ละ 10 คน รวม 30 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 39 รูป/คน

โดยแนวทางในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเนื้อหาและภาษาก่อนนำไปใช้สัมภาษณ์สอบถามกับกลุ่มเป้าหมาย โดยมีการจัดบันทึก ใช้เครื่องบันทึกเสียงและการถ่ายภาพนิ่งประกอบการสัมภาษณ์โดยผู้วิจัยได้กำหนดช่วงเวลาในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 4 กลุ่มในแต่ละพื้นที่ศึกษา ดังนี้

- สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
- สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร
- สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักวัดพระธาตุอิงฮัง

2) นอกจากนี้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีมัสการพระธาตุ ในส่วนของลำดับขั้นตอนพิธีกรรมการบูชาผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมโดยการเข้าร่วมและปฏิบัติตามขั้นตอนพิธีกรรมต่างๆ ในงานประเพณีแต่ละพื้นที่ทั้ง 3 แห่ง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะได้รวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาข้างต้นทั้งในส่วนของการศึกษาจากภาคเอกสารและการศึกษาภาคสนามทั้งในส่วนของการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก จากนั้นจึงได้ทำการศึกษาอย่างละเอียด จัดลำดับความสำคัญของข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัย เรียบเรียงข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและ แล้วจึงสรุปผลเพื่อเขียนงานวิจัยให้ตรงตามวัตถุประสงค์พร้อมข้อเสนอแนะจากผู้วิจัย

ผลการวิจัย

1. พระธาตุและการบูชาพระธาตุในพระพุทธศาสนา

พระธาตุเป็นคำกลางๆ มีความหมายเป็น 2 บริบท คือ บริบทแห่งอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญและบริบทแห่งสถานที่บรรจุอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญ ในงานวิจัยนี้มุ่งไปที่พระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก มักนิยมเรียกว่า “พระบรมสารีริกธาตุ” ในส่วนของสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้นมีนิยามอยู่ 2 ประเภท คือ สลุปและเจดีย์ (P.A. Payutto, 1997) พระบรมสารีริกธาตุนั้นเป็นสิ่งที่เหลือจากการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระศพ หลังจากนั้นได้มีการแบ่งให้แก่เมืองต่างๆ ที่ส่งทูตมาขอ เพื่อนำไปเฉลิมฉลองสักการบูชาและสร้างพระสลุปบรรจุไว้ ในระยะเริ่มแรกนั้นจึงมีพระสลุป 10 แห่งเท่านั้นคือ พระสลุปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ 8 แห่ง พระสลุปบรรจุเถ้าอังคาร 1 แห่งและพระสลุปบรรจุพระทันตีย์ที่ใชวดวงพระบรมสารีริกธาตุอีก 1 แห่ง

การเกิดขึ้นของพระบรมสารีริกธาตุนั้นมีความสำคัญหลายประการ คือ เป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งช่วยน้อมเข้าสู่พระธรรม เป็นเครื่องช่วยนำทางพระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนต่างๆ และเป็นเครื่องกำหนดอายุกาลของพระพุทธศาสนา เมื่อพระบรมสารีริกธาตุมีความสำคัญดังกล่าวนี้นี้ ชาวพุทธจึงได้แสดงออกถึงการตระหนักถึงความสำคัญนั้นด้วยการบูชา

การบูชาพระธาตุนั้นมีประวัติความเป็นมาก่อนสมัยพุทธกาล เพราะมีหลักฐานได้กล่าวถึงการบูชาพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าในอดีตหลายพระองค์ ตลอดทั้งยังมีการกล่าวถึงคตินิยมที่ประชาชนมักสร้างสลุปเก็บอัฐิของบุคคลทั่วไปด้วย การบูชาพระธาตุมี 2 วิธี คือ อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยวัตถุต่างๆ ตามคตินิยมและธัมมบูชา คือ การนำหลักธรรมมาปฏิบัติ การบูชาพระธาตุมีความสำคัญหลายประการ คือ เป็นการแสดงออกถึงสภาวะจิตที่พัฒนาแล้ว เป็นเครื่องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคม ทำให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งต่างๆ ทำให้เกิดการพัฒนาปัญญาและนำไปสู่อานิสงส์ต่างๆ

2. ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง

ความเชื่อคือการที่บุคคลยอมรับนับถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งสถานที่ บุคคล วัตถุสิ่งของ ทั้งที่มีตัวตนและไม่มีตัวตน ความเชื่อเป็นธรรมชาติของมนุษย์และเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลให้น้อมใจเชื่อในเหตุการณ์ที่ตนเองประสบหรือในสภาวะการณ์ที่ไม่สามารถหาคำตอบในสิ่งที่สงสัยได้ ความเชื่อสังเกตได้จากพฤติกรรมที่บุคคลนั้นแสดงออก ความเชื่อมีหลายประเภทแต่สามารถสรุปได้ 2 อย่างคือ ความเชื่อที่ประกอบปัญญาและความเชื่อที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ชาวพุทธได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพระธาตุด้วยความเชื่อของตนจึงทำให้มีการบูชาต่างๆ กันไป ดินแดนล้านช้างนั้นมีความเชื่อดั้งเดิม คือเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และนับถือผีฟ้าผีดิน เมื่อได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาในสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้มจึงทำให้เกิดการผสมผสานของความเชื่อ และได้คิดความเชื่อเรื่องการสร้างพระธาตุจากล้านนาซึ่งเป็นอาณาจักรช้างเคียง ทำให้ชาวพุทธในล้านช้างนิยมสร้างพระธาตุในสถานที่ต่างๆ มากมาย จนมีความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนในการต่อมา (Premchit et al., 1981)

1) พระธาตุพนมเป็นพระธาตุเจดีย์ที่มีความเก่าแก่ในดินแดนล้านช้าง ตามตำนานอูรังคราตุกล่าว
ว่าสร้างเมื่อ พ.ศ. 8เป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า ตั้งอยู่ ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
จ.นครพนม ชาวนครพนมมีความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุพนม คือ ความเชื่อเกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธ
ศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จุดมุ่งหมายของการบูชาพระธาตุพนม
ของชาวนครพนม คือ เพื่อระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า สะสมบุญกุศล รักษาจารีตประเพณีและเพื่อขอพร
และบารมี โดยวิธีการบูชามี 2 แบบ คือ อามิสบูชาและธัมมบูชา อามิสบูชาจะมีการบูชาโดยทั่วไปตาม
โอกาสอันควรและการบูชาในงานประเพณีมีสการพระธาตุพนม เครื่องสักการบูชาพระธาตุพนม ประกอบ
ด้วย ข้าวหมากเบ็ง ต้นดอกผึ้ง ต้นกล้วยฤกษ์ ต้นปราชญ์ กองบุญ ดอกไม้รูปเทียน เป็นต้น ส่วนธัมมบูชา
นั้นฟังจะเริ่มมีขึ้นได้ไม่นานหลังจากที่พระเทพวรมุนี (สำลี ปญญาวโร) มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส
วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร จะมีชาวพุทธเดินทางมาปฏิบัติธรรมในวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธ
ศาสนาและยังเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชาอีกด้วย

2) พระธาตุเชิงชุมเป็นพระธาตุที่เก่าแก่ ในตำนานอรัญคันทานกล่าวว่าสร้างขึ้นคราวเดียวกับ พระธาตุพนม โดยพญาสุวรณพิงคาร เจ้าเมืองหนองหารหลวง สร้างเพื่อประดิษฐานรอยพระบาท พระพุทธเจ้า 4 พระองค์ ตั้งอยู่ ณ วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร จ.สกลนคร ถือว่าเป็นพระธาตุคู่บ้านคู่เมือง โดยชาวสกลนครมีความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุเชิงชุม จุมน่งหมายของการบูชาพระธาตุวิธีการบูชาพระธาตุและ เครื่องสักการบูชาพระธาตุเหมือนกันกับพระธาตุพนม แต่เริ่มให้ความสำคัญกับธัมมบูชามากขึ้น โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากโครงการหมู่บ้านศีล 5 ของคณะสงฆ์ และได้รับความนิยมนิยมจากพระสงฆ์และประชาชนในจังหวัด สกลนครเข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติบูชาในทุกวันพระ โดยในกิจกรรมมีการสวดมนต์ ฟังธรรม เจริญจิตภาวนา เป็นต้น

3) พระธาตุอิงฮังเป็นพระธาตุที่เก่าแก่สร้างคราวเดียวกับการบูรณะพระธาตุพนมครั้งแรก ในราว พ.ศ. 400 โดยพญาสุมิตธรรม พร้อมด้วยพระอรหันต์ทั้ง 5 องค์ สร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงพระพุทธเจ้าและ ประดิษฐานพระอัฐิส่วนสันหลังของพระพุทธเจ้า ชาวสะหวันเขตมีความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุ จุดมุ่งหมายการ บูชาพระธาตุ วิธีการบูชาพระธาตุและเครื่องสักการบูชาพระธาตุเหมือนกันกับพระธาตุพนมและพระธาตุ เจริญ

3. วิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง

แนวคิดการบูชาพระธาตุของชาวล้านช้างนั้นได้มีการเลื่อนไหลไปจากจุดเดิม อันเป็นผลมาจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นและคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีการจัดระเบียบความเชื่อทั้งหลายให้เข้ามาอยู่ภายใต้ร่มเงาของพระธาตุ จนส่งผลต่อภาพลักษณ์ของพระธาตุในดินแดนล้านช้างในกาลต่อมา คือ พระธาตุจะเป็นกลายเป็นที่รวมแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จึงมีการกราบไหว้บูชาพระธาตุแล้วขอพรและบนบาน จุดมุ่งหมายของการบูชาพระธาตุของชาวล้านช้างนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามแนวคิดที่เปลี่ยนไป แต่ยังคงมีจุดมุ่งหมายหลักเอาไว้ คือ การบูชาเพื่อระลึกคุณของพระพุทธเจ้า แต่

มีบางพระธาตุที่มุ่งเน้นที่ประชาชนเดินทางไปสักการบูชาเพื่อขอพรและบนบาน เช่น พระธาตุดึงฮัง เป็นต้น ส่วนวิธีการบูชาพระธาตุนั้นยังคงมีเพียง 2 รูปแบบ คือ อามิสบูชาและธัมมบูชา ชาวพุทธในล้านช้างให้ความสำคัญแก่อามิสบูชามาก เพราะเป็นสิ่งที่กระทำสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนานจนเกิดความคุ้นชิน เครื่องสักการะตลอดทั้งพิธีการบูชาก็ยังได้รับการรักษาแบบเก่าดั้งเดิม ส่วนธัมมบูชานั้นก็ได้รับการริเริ่มขึ้นมาในบางพระธาตุในดินแดนล้านช้าง เมื่อสังคมโลกเปลี่ยนแปลงไป เข้าสู่ยุคบริโภคนิยม ความต้องการของคนในการแสวงหาสิ่งของเสพบริโภคจึงมากขึ้น เกิดความต้องการและยึดแย้งเพื่อเสพครอง ทำให้เกิดปัญหาความทุกข์ทรมานทับจิตใจ การบูชาพระธาตุจึงอาจสะกดลงตรงความต้องการของตนเอง พระธาตุจึงถูกเลือกบูชาตามรสนิยมหรือมีความเกี่ยวข้องกับตนเองไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง สภาพแวดล้อมทางสังคมในขณะนั้นความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระธาตุของประชาชนในดินแดนล้านช้าง มีการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์การนับถือผีฟ้าผีดินมากก่อน (Boonjerm, 1996) มีการปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกันจนทำให้มีการนับถือพระพุทธศาสนา ไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ไปด้วยกัน (Vilavong, 1992)

การเปลี่ยนแปลงแนวคิดส่งผลกระทบต่อหลักการบูชาพระธาตุในพระพุทธศาสนา กระทั่งต่อหลักศรัทธาที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนาและกระหนาบต่อการเข้าใจหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงจุดมุ่งหมายของการบูชาพระธาตุทำให้เกิดการเลื่อนไหลไกลห่างออกจากจุดมุ่งหมายเดิม คือ เพื่อระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้ามาเป็นการบูชาเพื่อรักษาจารีตประเพณี เพื่อขอพรและบนบานต่อพระธาตุ ซึ่งเป็นเหตุมาจากความเชื่อแนบแน่นกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จนจุดมุ่งหมายหลักกลายเป็นจุดหมายรอง การเปลี่ยนแปลงวิธีการบูชาพระธาตุส่งผลกระทบต่อชาวพุทธในล้านช้าง คือ ทำให้เน้นไปในการอามิสบูชาเป็นหลัก วิธีการบูชามีความสลับซับซ้อนมากขึ้นและมีความเกี่ยวพันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การเปลี่ยนแปลงส่งผลกระทบต่อคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากมีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มีการดึงเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนเชื่อและนับถือในท้องถิ่นเข้ามาร่วมกับการบูชาพระธาตุ นำไปสู่การกราบไหว้บูชาเพื่อขอพรและบนบานจากพระธาตุและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ ซึ่งขัดแย้งกับคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเรื่องกฎแห่งกรรมและการพึ่งตนเอง

แนวทางในการแก้ไขปัญหาผลกระทบของการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุที่ถูกต้อง โดยการนำเสนอข้อมูลให้ครบถ้วน ทั้งการกำหนดของพระธาตุแนวคิด จุดมุ่งหมายและวิธีการบูชาพระธาตุ หากมีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนาควรให้ยึดพระธรรมคำสอนเป็นหลัก ไม่ควรไหลเลื่อนไปตามความเชื่อของท้องถิ่นอย่างเดียว แนวทางการแก้ไขผลกระทบที่สำคัญอีกอย่าง คือ การบริหารจัดการพระธาตุให้มีประสิทธิภาพ มีการบริหารจัดการพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม มีการจัดภูมิทัศน์โดยรอบให้ร่มรื่น สะอาด สวยงาม มีการสร้างพระธาตุให้เป็นศูนย์รวมน้ำใจและศรัทธาของคนในชุมชน ให้ความสำคัญกับความรู้มากกว่าความเชื่อและให้ความสำคัญกับธัมมบูชาควบคู่กับอามิสบูชา มีแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมในการบูชาพระธาตุ

สรุป

พระธาตุเกิดจากการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปที่เรียกว่าพระอัฐิธาตุบ้าง พระบรมสารีริกธาตุบ้าง ดังนั้นในระยะเริ่มแรกพระธาตุจึงหมายถึงพระบรมสารีริกธาตุ การบูชาพระธาตุ จึงหมายถึงการบูชาพระบรมสารีริกธาตุนั่นเอง ต่อมาเมื่อมีการนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานในพระสถูปเจดีย์นานเข้าสิ่งที่ใช้บรรจุก็ถูกเรียกว่า “พระธาตุ” ด้วยเหตุนี้ “พระธาตุ” จึงมีความหมาย ๒ บริบท คือ บริบทแห่งอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญและบริบทแห่งสถานที่บรรจุอัฐิธาตุ เรื่องราวการกำเนิดและการบูชาพระธาตุมีปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร เมื่อพระพุทธศาสนาได้แผ่ไปสู่ดินแดนต่างภายนอกชมพูทวีปทำให้ดินแดนต่างๆ ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา อาณาจักรล้านช้างเป็นอาณาจักรหนึ่งในดินแดนสุวรรณภูมิที่ได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา ทั้งยังได้รับคติการสร้างและบูชาพระธาตุด้วยพระธาตุจึงมีคุณค่าต่อชาวพุทธในล้านช้างทั้งคุณค่าทางศาสนา ทางสังคม ทางเศรษฐกิจและทางจิตใจ แต่เนื่องจากดินแดนล้านช้างมีความเจริญทางด้านวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อของตนอยู่แล้ว โดยเฉพาะการนับถือผีฟ้าผีดินและอำนาจเร้นลับในธรรมชาติ จึงได้เกิดการผสมผสานความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ากับการบูชาพระธาตุ ทำให้ความเชื่อ แนวคิด จุดมุ่งหมายและวิธีการบูชาพระธาตุเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ โดยเชื่อในอำนาจดลบันดาลจากพระธาตุและสิ่งศักดิ์ที่แวดล้อมพระธาตุ การบูชาจึงเกี่ยวโยงกับศักดิ์สิทธิ์ เกิดการอ่อนน้อม บนบานขึ้น วิธีการบูชาก็เน้นไปที่อามิสบูชา แนวทางที่เหมาะสมในการบูชาพระธาตุคือต้องประกอบด้วยทั้งหลักการบูชาพระธาตุที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนากับจารีตประเพณีนิยมของท้องถิ่นและต้องให้ความรู้เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุที่ถูกต้องแก่ประชาชน ควรให้ความสำคัญทั้งอามิสบูชาและธัมมบูชาควบคู่กันด้วย

ข้อเสนอแนะ

จากลงพื้นที่วิจัยพระธาตุ 3 แห่ง คือ พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุมและพระธาตุอิงฮัง ทำให้เห็นปัญหาที่อาจกระทบต่อภาพลักษณ์ของพระธาตุและการท่องเที่ยวในระยะยาว เช่น การขึ้นราคาค่าโดยสารที่แพงเกินไป การจำหน่ายสินค้าและอาหารในราคาที่แพง การเก็บค่าบริการจอดรถในราคาแพง มีฉ้อฉล เป็นต้น เหล่านี้อาจส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของพระธาตุหากมีการบริหารจัดการที่ดีมีระบบจะทำให้ประชาชนที่เดินทางเยือนเกิดความประทับใจซึ่งจะนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคตหากมีการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นการวิจัยดังนี้

1) ควรทำการศึกษาในเรื่องของความเชื่อของชาวพุทธที่มีต่อพระธาตุในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะพระธาตุที่มีความสำคัญต่างๆ ในดินแดนล้านช้าง เช่น พระธาตุพนม, พระธาตุเชิงชุม หรือ พระธาตุอิงฮัง เป็นต้น โดยเป็นการแบ่งช่วงอายุของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้รับข้อมูลที่มีความชัดเจนมากขึ้นในเรื่องของความเชื่ออันเกี่ยวข้องกับพระธาตุที่มีความสัมพันธ์กับพื้นฐานทางด้านอายุของชาวพุทธในแต่ละชุมชนที่คัดเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา

2) ควรทำการศึกษากระบวนการสร้างความศรัทธาร่วม เช่น กรณีวัดพระธาตุพนม ได้มีการสร้างความผูกพันระหว่างประชาชนกับพระธาตุโดยการสืบทอดงานเข้าโอกาสหรือช้อยพระธาตุ พระธาตุเชิงชุมมีการสละคนเป็นข้าพระธาตุแต่โบราณ ส่วนพระธาตุอิงฮังนั้นแม้จะไม่มีหลักฐานการสละคนเป็นข้าพระธาตุแต่ประชาชนในแขวงสะหวันเขตมักจะใช้นามสกุลว่า “ธาตุอิงฮัง” วิธีการการสร้างฐานผู้นับถือพระธาตุในลักษณะนี้น่าศึกษาถึงกระบวนการสร้างและการสืบทอด เพราะจะทำให้พระธาตุกลายเป็นจุดศูนย์กลางของความเคารพความศรัทธาและเป็นศูนย์รวมน้ำใจของคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง

References

- Boonjerm, S. (1996). *Heritage of the Northeast*. (4th ed.). Ubon Ratchathani: Heritage of the Northeast Publishing House.
- Champawan, S. (2015). The Relic-Enshrining Pagoda in Lan Na: Conservation and Tourism in the Globalized Society. *Journal of Fine Art*, 6(2), 106-137.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya. (1996). *Thai Tipitaka*. Bangkok: MCU Press.
- P.A. Payutto. (1997). *Dictionary of Buddhism*. (9th ed.). Bangkok: MCU Press.
- Phra Wijai Ittigo. (2017). An Influence be believed about Trai Bhum of the people in Lanna Social. *Journal of MCU Buddhapanya Review*, 2(3), 21-30.
- Premchit, S. et al. (1981). *The Pagoda in Lanna Thai*. Chiang Mai: Institute for Social Research Chiang Mai University.
- Vilavong, S. (1992). *History of Laos*. Translate by Sommai Premchit. Chiang Mai: Institute for Social Research Chiang Mai University.